

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-113>

УДК 330.133/.138:338.48

ДОДАНА ВАРТІСТЬ У СЕГМЕНТІ ВИРОБНИЦТВА НІШЕВИХ КУЛЬТУР¹

ADDED VALUE IN THE SEGMENT OF PRODUCTION OF NICE CROPS

Степасюк Людмила Михайлівна

кандидат економічних наук, доцент,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7258-9243>

Степасюк Максим Олександрович

аспірант,
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-6009-6670>

Stepasyuk Ludmila, Stepasiuk Maksym

National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

У статті здійснено акцент на ролі доданої вартості в умовах сьогодення у сегменті виробництва нішевих сільськогосподарських культур. Зазначені основні причини, що зумовлюють інтерес аграрних виробників до вирощування нішевих культур. Наголошено, що для української національної економіки нагальним питанням є створення доданої вартості, яка в останні роки стає важливим орієнтиром для виробників аграрної продукції при виборі напрямку своєї діяльності. Обґрунтовано, що нішеві культури є вигідною сировиною для виробництва продуктів із високою доданою вартістю і, що важливо, виступають джерелом додаткових доходів для аграріїв, особливо для представників малого бізнесу. Зроблено наголос на тому, що для України глибока переробка є перспективним напрямом, оскільки в країні, як показали результати дослідження, є широка і різноманітна сировинна база для виробництва продукції з високою доданою вартістю.

Ключові слова: нішові культури, додана вартість, ефективність, аграрії, виробництво, переробка.

Despite significant losses and destruction, agriculture continues to provide the country with food and play an important role in international trade. At the same time, the issue of optimizing agribusiness, finding new directions and new solutions to ensure stability and its development in the conditions of military operations is urgent. One of the promising ways to increase the efficiency of agribusiness in Ukraine is the cultivation of niche crops that can provide competitive advantages both in the domestic and foreign markets. Niche crops, as a rule, are characterized by high added value, resistance to climatic conditions and the possibility of cultivation on limited areas. They can become a source of additional income for farmers, as well as contribute to the diversification of agricultural production. The purpose of the study is to generalize the arguments that niche crops are profitable raw materials for the production of products with high added value and are an important source of additional income for domestic farmers. The article focuses on the role of added value in today's conditions in the segment of production of niche agricultural crops. The main reasons determining the interest of agricultural producers in the cultivation of niche crops are indicated. The main advantages and disadvantages of their production are presented. It was emphasized that the creation of added value is an urgent issue for the Ukrainian national economy, which in recent years has become an important reference point for agricultural producers when choosing the direction of their activities. It is substantiated that niche crops are profitable raw materials for the production of products with high added value. Attention is focused on linseed oil, amaranth, high-oleic sunflower. It is summarized that deep processing is a promising direction for Ukraine, since the country, as the results of the study revealed, has a wide and diverse raw material base for the production of products with high added value. The practical value of the study is that the cultivation and processing of niche crops is an interesting direction of diversification of production and export for both small farmers and large companies.

Keywords: niche crops, added value, efficiency, farmers, production, processing.

¹ Стаття підготовлена в рамках виконання науково-дослідної роботи на тему «Прогнозування розвитку ринку зернових нішевих культур в умовах викликів і загроз продовольчій безпеці України (з використанням економічної моделі часткової рівноваги AGMEMOD)», державний реєстраційний номер: 0123U102156.

Постановка проблеми. В умовах сьогодення, коли українські виробники сільськогосподарської продукції зіткнулися з проблемами її реалізації (питання ціни, логістичні проблеми), вони все частіше починають звертати увагу на вирощування нішевих культур як одного із варіантів формування доданої вартості.

Вирощування таких культур вже давно стало одним із трендів сільськогосподарського виробництва в Україні, до того ж спробувати себе в ніші намагаються як малі фермерські господарства, так і великі агрохолдинги. Привабливість даного сегменту ринку полягає у відносно високій рентабельності, можливості диверсифікувати ризики виробництва та урізноманітнити сівозміну. Крім того, нішеве виробництво характеризується експортоорієнтованістю, і здебільшого, низьким рівнем конкуренції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

В останнє десятиліття в аграрній сфері економіки України проблема розвитку нішевого виробництва привертає все більшу увагу науковців і практиків, тому напрацювань стосовно розвитку даного напрямку є багато.

Так, на думку старшого наукового співробітника Інституту сільського господарства Степу НААН України Юрія Кернасюка на сьогоднішній день вирощування та реалізація малопоширених та нішевих культур є економічно вигідними, особливо для невеликих фермерських господарств з площею земель до 20 га. Автор зазначає, що «нині в Україні налічується близько 9000 таких фермерських господарств, які мають у землекористуванні до 20 га. Для них значний економічний інтерес представляють саме малопоширені сільськогосподарські культури та рослини. Адже витримати сівозміну і забезпечити прибуткову врожайність під час вирощування традиційних зернових та олійних культур за нинішніх умов досить складно, як і вигідно продати продукцію за високою ціною через невеликі її обсяги. Тому, для фермерських господарств із невеликою площею землекористування привабливим може бути вирощування малопоширених агрокультур, що мають значні конкурентні переваги на ринку та високу ціну продажу» [7].

В контексті вищезазначеного Валентина Кропивко акцентує увагу на тому, що в Україні дійсно багато нішевих напрямків як у рослинництві, так і у тваринництві, які сконцентровані у невеликих господарствах. Проте, автор наголошує, що малим виробникам аграрної

продукції негайно потрібно перейти на новий рівень, вийти за межі традиційної місії «прогодувати родину», вирощуючи та збуваючи сировину посередникам. Сьогодні для трансформації господарств населення у малий агробізнес потрібен фокус саме на місцевому споживачі та унікальній якісній продукції з доданою вартістю, яку реально створювати та просувати кооперуючись, адже така модель локального виробництва давно запущено по всьому світу [10].

Закономірно, що чим глибший ступінь переробки продукції, тим вища її додана вартість. За таким підходом високу додану вартість можна отримати не від вирощування культур, а від подальшої їх переробки [6]. Адже, доходи мільйонів українців, і прибутки підприємців залежать саме від обсягу створеної різними підприємствами країни вартості, а не загального обсягу виробництва чи експорту певних товарів або послуг [9].

Продовжуючи попередню думку Віталій Коваль зазначає, що сьогодні 20% всього, що створено в Україні – це аграрна продукція. Тому, важливо розвивати глибинну переробку та збільшувати додану вартість цієї продукції [8].

Як приклад, в Україні є господарства, які налагодили власну переробку і фасування круп'яних культур для реалізації за вищою ціною без посередників. Однією із таких нішевих круп'яних культур є гречка яка, має конкурентні переваги на продовольчому ринку, що забезпечують високу дохідність даного напряму агробізнесу. До того ж, круп'яні культури мають попит серед населення та забезпечують вищу додану вартість, порівнюючи зі звичайним продажем необробленої продукції зернових культур [5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Зважаючи на те, що нині Україна здебільшого має ресурсно-сировинну економіку, тобто імпортери переробляючи українську продукцію отримують товар з високою доданою вартістю, а отже – і більші прибутки, виникає потреба в подальших дослідженнях направлених на необхідності створення доданої вартості в середині держави за рахунок переробки нішевих культур, вирощування яких не потребує великих площ, проте може забезпечити високий вихід прибутку з її одиниці.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою дослідження є узагальнити аргументи, що нішові культури є вигідною сировиною для виробництва продуктів

із високою доданою вартістю і виступають важливим джерелом додаткових доходів для вітчизняних аграріїв.

Виклад основного матеріалу дослідження. Україна вже давно входить до топ-10 світових експортерів аграрної продукції. Навіть війна лише частково похитнула такі позиції. При цьому країна десятиліттями втрачає десятки мільярдів доларів через низький ступінь переробки, так 80% усього аграрного експорту є сільськогосподарською сировиною. Натомість, за підрахунками експертів, навіть часткова переробка 30-50% таких обсягів забезпечить щорічний приріст валютної виручки на \$30 млрд і додаткове зростання ВВП близько 5%.

Поглиблена переробка – це не лише висока додана вартість, а й зменшення обсягів транскордонних перевезень, оптимізація логістичних маршрутів та скорочення витрат на транспортування продукції. Після війни це також залишатиметься актуальним. І навіть розбудова транспортних коридорів у європейському напрямку навряд чи ближчим часом зможе задовольнити потреби аграріїв. Тому внутрішня переробка є вигідною з усіх точок зору: додаткові прибутки, прихід інвестицій і технологій, заміна на споживчому ринку частини готової імпоротної продукції, зменшення навантаження на транспортну систему, покращення ситуації на ринку праці [4].

Відтак, питання переходу з сировинної моделі експорту на виробництво продуктів з високою доданою вартістю актуальне як ніколи. В контексті зазначеного, відмітимо, що нішеві культури створюють досить високу вартість маржинального доходу й формують також нові економічні можливості для агробізнесу, який зацікавлений у диверсифікації видів діяльності та ринків збуту.

В останні роки у світі спостерігається збільшення посівних площ, обсягів виробництва та врожайності нішевих культур. На вітчизняному ринку вирощують такі нішеві культури, як гречка, сочевиця, сорго, жито, нут, арахіс, льон олійний (кудряш), льон-довгунець (на насіння), гірчиця, кунжут, рицина, рижій, мак олійний, коріандр, шавлія, м'ята, лаванда, цикорій та інші. Крім того, останніми роками також набули поширення енергетичні нішеві культури.

Варто зазначити, що деякі нішеві культури можуть бути універсального призначення й мати завдяки цьому досить об'ємний ринок збуту. Прикладом може бути, зокрема, льон олійний, який використовують як харчову

дієтичну добавку - джерело поліненасичених жирних кислот, а саме Омега-3. З іншого боку, з луб'яних волокон льону звичайного виробляють лляне волокно і лляні тканини, а з насіння – лляну олію [7].

Нішеві культури все частіше будуть вирощувати для виробництва готової продукції, а не просто сировинного збуту. Наприклад, сьогодні обсяг світового ринку амарантової олії становить \$500 млн, і щороку він збільшується на 12%. Відповідні кліматичні умови України дозволяють вирощувати товарне насіння цієї культури, яке за вмістом жиру і макроелементів перевищує індійське і пакистанське. В Асоціації виробників амаранту і амарантової продукції зазначають, що з тонни насіння можна отримати 40 л олії, 350 кг шліфованої крупи, 400 кг нативного борошна. Решта – макуха із зародків. До того ж у Європі спостерігається попит на готову продукцію [12].

Прикладом подібної практики є компанія Biligrain на Хмельниччині, де на сьогодні ставлять за мету розширити перелік нішевих культур. В господарстві поряд із традиційними озимими та ярими культурами вирощують нішеві: мак, квасолю, розторопшу, що формують додану вартість, порівнюючи з класичними культурами. Підприємство і надалі вбачає перспективу в нішевих культурах, ринкова вартість яких вища за традиційні зернові. У компанії, зокрема, планують вирощувати кольорову пшеницю та голозерний ячмінь [1].

Ще однією перспективною нішевою культурою, яка потребує глибокої переробки є високоолеїновий соняшник, який має високий рівень Омега-9 та вітаміну Е. За свідченням аналітиків попит на олії, виготовлені з високоолеїнових сортів насіння, буде продовжувати зростати щороку разом зі зростанням попиту на здорове харчування, оскільки його основна цінність – корисні якості олеїнової кислоти для людського організму.

В Україні за останні кілька років спостерігається коливання посівних площ під подібне насіння. Причина цьому – невисокий рівень попиту на внутрішньому ринку, оскільки самі товаровиробники недостатньо проінформовані про переваги ВО олії, до того ж перші гібриди соняшнику були нестабільними та недостатньо урожайними. Вважаємо, що виробництво ВО олії може стати вигідним бізнесом для України, завдяки високому експортному попиту. Більшість національних рекомендацій щодо харчування, зокрема у Великій Британії, Австралії та США, визнають, що заміна насичених жирів у раціоні має

бути саме на продукти, які містять ненасичені жирні кислоти [2; 14].

Отже, останнім часом для українських виробників при виборі напрямку своєї діяльності додана вартість стає важливим орієнтиром. Адже, якщо вирощувати зерно, а потім робити з нього борошно, то можна отримати більше прибутку. Якщо вирощувати не просто зерно, а зерно насіннєве, інвестувавши в нього витрати на селекцію, це також додасть йому вартість. Тому очевидним шляхом підвищення їхньої прибутковості є розвиток технологій переробки та селекції, що здатні додавати вартість продукції рослинництва.

Зважаючи на вищезазначене, настав час змінювати економіку, модель якої формувалася протягом останніх 30 років. Її створення зумовлено впливом міжнародних гравців глобального ринку та усталеними світовими торговельними зв'язками.

Сьогодні, українські аграрії продукують сировину, яку країни-імпортери переробляють на товар з великою доданою вартістю, який потрапляє на зовнішній ринок, а звідти – на полиці наших магазинів. Таким чином іноземні переробники отримують у 5–10 разів більші прибутки, ніж українські, які виробили свою продукцію.

Ще в 1581 році відомий філософ і економіст Джон Гейлз сказав: «Які ж ми слабодумні... якщо самі ж віддаємо свою сировину на обробку чужинцям, а потім купуємо своє ж з їхніх рук».

На даний час Україна має історичне вікно можливостей для того, щоб кардинально змінити своє місце у світовій економіці. Сільськогосподарська сировина в більшій мірі повинна перероблятися в Україні, адже із однієї культури можна виробити 15–20 видів продукції з високою доданою вартістю.

У рамках зазначено, у березні 2021 р. з'явилася перша Національна економічна стратегія «НЕС-2030», в якій частково були зафіксовані стратегічні цілі для АПК, але

як виявилось цього було недостатньо, адже для розвитку даного сектора повинен бути комплексний та системний підхід. Саме тому, восени 2021 року радник міністра аграрної політики та продовольства України з питань розвитку агропереробки, власник та СЕО компанії «АБ АГРО ПРОДЖЕКТ ГРУП» Олександр Бататін ініціював формування та реалізацію державної програми «Велика агропереробка».

Метою програми є створення умов в Україні для виробництва товарів з максимальною доданою вартістю для зовнішніх та внутрішнього ринків, відповідно збільшення темпів росту ВВП країни, залучення іноземних інвестицій, технологій та економічна стабілізація у воєнний та післявоєнний періоди [3].

На думку автора програми завдяки глибокій переробці українська економіка зможе отримувати сотні продуктів з високою доданою вартістю, попит на які зростає на глобальному продовольчому ринку на 5–7% кожного року.

Отже, вважаємо, що глибока переробка посилить позиції українських виробників на світовому ринку та збільшить конкурентоспроможність підприємств завдяки більш широкому переліку товарів.

Висновки. Таким чином, дійшли висновків, що переробка нішевих культур пропонує низку продуктів, які мають високу додану вартість. В свою чергу, демократизація суспільних відносин спонукатиме все більше аграрних виробників до розширення асортиментного ряду нішевих культур, започаткування високотехнологічних виробництв з їх глибинної переробки, що наблизить Україну до європейської моделі господарювання на землі. Це дозволить створювати ще більше доданої вартості, наповнювати державний бюджет, збільшувати надходження експортної виручки в Україну, підвищувати конкурентоздатність і збільшувати здатність українців пережити війну і подолати кризу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Аграрії дедалі частіше роблять ставку на нішеві культури. (2022). URL: <https://ukragroconsult.com/news/agrariyi-dedali-chastishe-roblyat-stavku-na-nishevi-kultury/>
2. Анжела Сміт-Велч. (2019). Уся правда про «шкідливі» жири. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-48989848>
3. Бататін Олександр. (2022). «Велика агропереробка»: як збільшити додану вартість в агросекторі. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/>
4. Бойко Л. О. Конкурентоспроможність нішевих культур в агробізнесі в умовах невизначеності. *Агросвіт* № 20, 2024. С. 72–77. DOI: 10.32702/2306-6792.2024.20.72

5. Гайдено Олег, Кернасюк Юрій. Технологічні особливості круп'яного виробництва на прикладі переробки гречки. (2022). URL: <https://agro-business.com.ua/agro/zberihannia/item/24880-tekhnologichni-osoblyvosti-krupiano-ho-vyrobnytstva-na-trykhladi-pererobky-hrechky.html>
6. Григоренко Сюзанна. (2024). Заробляти більше: як збільшити додану вартість в аграрній сфері. URL: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/12/717833/>
7. Кернасюк Юрій. (2023). Перспективний ринок нішевих культур. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/28022-perspektyvnyi-rynok-nishevykh-kultur.html>
8. Ковальчук Тетяна. (2024). На Житомирщині відкрили сучасне картоплесховища на 10 тис. тонн. URL: <https://agro-business.com.ua/agro/podiiia/item/31225-na-zhytomyrshchyni-vidkryly-suchasne-kartopleshkovyshcha-na-10-tys-tonn.html>
9. Крамар Олександр.(2021). Випереджаючи решту. В яких галузях найбільша додана вартість? URL: <https://tyzhden.ua/vyperedzhaiuchy-reshtu-v-iyakhykh-haluziyakh-najbilsha-dodana-vartist/>
10. Кропивко Валентина. (2020). Диверсифікація бізнесу: досвід ірландських фермерів. URL: <https://agroportal.ua/blogs/diversifikatsiya-biznesa-opyt-irlandskikh-fermerov>
11. Мірзоєва, Т. (2024). Ефективність виробництва нішевих зернових культур у контексті забезпечення продовольчої безпеки і створення доданої вартості. *Економіка та суспільство*, (67). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-158>
12. Нішеві культури. Курс лекцій для здобувачів вищої освіти ступеня «Магістр» спеціальності 201 «Агрономія». Ч. 1. Київ. ТОВ «Центр поліграфії «Компринт». 2024. 102 с.
13. Україна стабільно перша у виробництві соняшнику та друга в світі по виробництву високоолеїнової олії. Офіційний сайт Baker Tilly. (2017). URL: <https://bakertilly.ua/news/id44052>
14. Svitovyi, O., Kirdan, O., & Gechbaia, B. (2022). Organizational-economic foundations of formation of value added in grain production. *Agricultural and Resource Economics*, 8(3), 200–223. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.10>

REFERENCES:

1. Ahrarii dedali chastishe robliat stavku na nishevi kultury (2022) [Farmers are increasingly betting on niche crops.]. Available at: <https://ukragroconsult.com/news/agrariyi-dedali-chastishe-roblyat-stavku-na-nishevi-kultury/> (in Ukrainian)
2. Anzhela Smit-Velch. Usia pravda pro «shkidlyvi» zhyry (2019) [The whole truth about «harmful» fats]. Available at: <https://www.bbc.com/ukrainian/vert-fut-48989848>
3. Batatin Oleksandr. (2022). «Velyka ahropererobka»: yak zbilshyty dodanu vartist v ahro-sektori [«Great agro-processing»: how to increase added value in the agricultural sector]. Available at: <https://epravda.com.ua/columns/2022/06/22/688436/> (in Ukrainian)
4. Boiko L.O. (2024). Konkurentospromozhnist nishevykh kultur v ahrobiznesi v umovakh nevyznachenosti. [Competitiveness of niche crops in agribusiness under conditions of uncertainty]. *Ahrosvit*. № 20. P. 72–77. DOI: 10.32702/2306-6792.2024.20.72 (in Ukrainian)
5. Haidenko Oleh, Kernasiuk Yurii. Tekhnologichni osoblyvosti krupiano-ho vyrobnytstva na przykladi pererobky hrechky (2022) [Technological features of grain production using the example of buckwheat processing]. Available at: <https://agro-business.com.ua/agro/zberihannia/item/24880-tekhnologichni-osoblyvosti-krupiano-ho-vyrobnytstva-na-trykhladi-pererobky-hrechky.html> (in Ukrainian)
6. Hryhorenko Siuzanna. (2024). Zarobliaty bilshe: yak zbilshyty dodanu vartist v ahro-nii sferi. [Earn more: how to increase added value in the agricultural sector]. Available at: <https://epravda.com.ua/columns/2024/08/12/717833/> (in Ukrainian)
7. Kernasiuk Yurii. (2023). Perspektyvnyi rynek nishevykh kultur [A promising market for niche crops]. Available at: <https://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/28022-perspektyvnyi-rynok-nishevykh-kultur.html> (in Ukrainian)
8. Kovalchuk Tetiana. (2024). Na Zhytomyrshchyni vidkryly suchasne kartopleshkovyshcha na 10 tys. tonn [A modern potato warehouse for 10,000 tons was opened in Zhytomyr Oblast. Tons]. Available at: <https://agro-business.com.ua/agro/podiiia/item/31225-na-zhytomyrshchyni-vidkryly-suchasne-kartopleshkovyshcha-na-10-tys-tonn.html> (in Ukrainian)
9. Kramar Oleksandr.(2021). Vyperedzhaiuchy reshtu. V iyakhykh haluziyakh naibilsha dodana vartist? [Ahead of the rest. In which industries is the greatest added value?]. Available at: <https://tyzhden.ua/vyperedzhaiuchy-reshtu-v-iyakhykh-haluziyakh-najbilsha-dodana-vartist/> (in Ukrainian)

10. Kropyvko Valentyna. (2020). Dyversyfikatsiia biznesu: dosvid irlandskykh fermeriv [Business Diversification: The Experience of Irish Farmers]. Available at: <https://agroportal.ua/blogs/diversifikatsiya-biznesa-opyt-irlandskikh-fermerov> (in Ukrainian)
11. Mirzoieva, T. (2024). Efektyvnist vyrobnytstva nishevykh zernovykh kultur u konteksti zabezpechennia prodovolchoi bezpeky i stvorennia dodanoi vartosti [Efficiency of production of niche grain crops in the context of ensuring food security and creating added value]. *Ekonomika ta suspilstvo*. (67). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-158> (in Ukrainian)
12. Nishevi kultury. Kurs leksii dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity stupenia «Mahistr» spetsialnosti 201 «Ahronomiia» (2024) [Niche cultures. A course of lectures for higher education holders of the "Master's" degree, specialty 201 "Agronomy"]. Ch. 1. K., TOV «Tsentr polihrafii «Kompynt». 102 p. (in Ukrainian)
13. Ukraina stabilno persha u vyrobnytstvi soniashnyku ta druha v sviti po vyrobnytstvu vysokooleinovoi olii. Ofitsiinyi sait Baker Tilly (2017) [Ukraine is consistently the first in the production of sunflower and the second in the world in the production of high-oleic oil. Official Baker Tilly website]. Available at: <https://bakertilly.ua/news/id44052>
14. Svitovyi, O., Kirdan, O., & Gechbaia, B. (2022). Organizational-economic foundations of formation of value added in grain production. *Agricultural and Resource Economics*. 8(3), 200–223. <https://doi.org/10.51599/are.2022.08.03.10>.